

تبیین مؤلفه‌های تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در راستای دستیابی به اقتدار دریایی

حبیب‌ا... سیاری^۱

محمد هادی شفیعی^۲

پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۰۴/۲۸

دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۰۲/۰۴

چکیده

پژوهش حاضر تلاشی است در جهت شناسایی و تبیین مؤلفه‌های اساسی تدوین راهبردهای عملیاتی نداجا در جهت دستیابی به اقتدار پایدار دریایی، در این مقاله علاوه بر مطالعه اکتشافی، مصاحبه‌های عمیق با خبرگان و صاحب‌نظران کشوری و لشکری و همچنین با انجام مطالعات میدانی و در نظر گرفتن وضعیت ژئوپلیتیک، تهدیدات (نظامی و غیرنظامی)، رهنامه نیروی دریایی و مطالعه اسناد بالادستی و همچنین تحلیل محتوای اسناد و مدارک مربوطه، تلاش گردیده تا در راستای اهداف پژوهش و ارائه پاسخ به سؤالات و تأیید فرضیه‌های تحقیق مبنی بر شناسایی و تعیین مؤلفه‌های تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران اقدام شود؛ لذا خروجی این مقاله می‌تواند نقشه‌راهی برای شکل‌دهی سازمان و تجهیزات متناسب با نیازهای عملیاتی این نیرو و در راستای اقتدار دریایی کشور و گامی مؤثر در حوزه نظری برای تدوین راهبردهای عملیاتی نداجا باشد.

برابر بررسی انجام شده از یک جامعه آماری ۳۹ نفره که به شیوه نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند و با استفاده از روش تحلیل محتوا و توصیف داده‌ها؛ پس از تدوین ابزار اندازه‌گیری و تأیید اعتبار و روایی آن، پرسش‌نامه نهایی در بین اعضای نمونه آماری به عنوان جامعه خبره به صورت تمام‌شمار توزیع گردید. از تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌ها این نتیجه حاصل شده که جهت طراحی و تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی بایستی ۴ مؤلفه اساسی شامل مؤلفه مبانی، سیاست‌ها و اسناد راهبردی (با ۶ عامل)، مؤلفه اساسی وضعیت محیط داخلی نداجا (با ۹ عامل)، مؤلفه اساسی وضعیت نیروهای بین‌المللی صحنه عملیات (با ۶ عامل) و همچنین مؤلفه اساسی وضعیت حوزه عملیات (با ۵ عامل) در نظر گرفته شود.

کلیدواژه‌ها: نیروی دریایی راهبردی، تدوین راهبردهای عملیاتی، اقتدار دریایی.

^۱ دانشیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

^۲ دانش آموخته دکتری مدیریت راهبردی نظامی دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

با تبیین اهمیت و نقش ژئوپلیتیکی دریا؛ مشخص می‌گردد که کشور جمهوری اسلامی ایران در ایفای نقش در صحنه دریا از جایگاه برجسته‌ای برخوردار بوده و می‌تواند نقش تأثیرگذاری داشته باشد؛ لذا در سیاست‌های کلان دفاعی کشور توجه ویژه به نیروی دریایی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر بوده است؛ که این مهم در اسناد بالادستی شامل سند چشم‌انداز، قانون اساسی و قانون آجا؛ به روشنی تصریح و تبیین شده است. نیروی دریایی ارتش در کنار سایر نیروهای مسلح، نقش اساسی در حفاظت و صیانت از منابع، منافع و امنیت ملی کشور را در مرزهای آبی و دریا به عهده دارد.

دیدگاه حاکمان کشورها با نقشی که در هنگام تدوین راهبردها، سیاست‌ها و مراحل مختلف اجرای آن بر عهده‌دارند، بر انجام مأموریت‌های نیروهای مسلح تأثیرگذار هستند. در جمهوری اسلامی ایران بر اساس اصل ۱۱۰ قانون اساسی، رهبری انقلاب، عالی‌ترین مقام کشور و نیروهای مسلح محسوب می‌گردند. با بررسی دقیق به نگاه فرماندهی کل قوا به نیروی دریایی که می‌فرمایند: «نیروی دریایی امروز در بسیاری از نقاط عالم و در کشور ما یک نیروی راهبردی است» و «در دفاع از کشور جزء خطوط مسلم حتمی است.» (امام خامنه‌ای: ۱۳۸۸/۷/۱۴) که خود تأکیدی بر انجام مأموریت راهبردی توسط نیروی دریایی است. بنابراین توجه به این نکات کلیدی و سرلوحه قرار دادن آن یکی از ضرورت‌های انجام مأموریت راهبردی است.

در جهت تحقق چشم‌انداز کشور و مواد مصرحه در قانون اساسی و قانون آجا، نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران باهدف جامعه عمل پوشاندن به سیاست بازدارندگی دفاعی و توسعه دریایی، تحول عظیمی را در تدوین داکترین و راهبردهای عملیاتی خود در جهت دستیابی به یک اقتدار پایدار دریایی برنامه‌ریزی نموده است؛ این نیرو تحقیقات گسترده‌ای را در حوزه پرورش نیروی انسانی معتقد و کارآمد و به کارگیری تجهیزات و تسلیحات مناسب انجام داده و توانسته است که همواره در برقراری امنیت خطوط مواصلات دریایی خلیج فارس، دریای عمان و شمال اقیانوس هند به صورت مستقیم و غیرمستقیم نقشی فعال و مؤثر داشته باشد.

جهت استمرار حضور مقتدرانه در دریا ضرورت دارد که نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران دارای یک الگوی مناسب برای طراحی و تدوین راهبردهای عملیاتی خود و چستی، چگونگی و جایگاه مؤلفه‌ها و عوامل تأثیرگذار بر چنین الگویی و تعیین روابط

بین آن‌ها باشد، تا در تراز با فرمایشات مقام معظم فرماندهی کل قوا، دریا نه تنها محدودیتی برای اعمال اقتدار دریایی ما در منطقه ایجاد نکند، بلکه زمینه مناسبی را برای انجام مأموریت‌های راهبردی در چارچوب رهنامه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران و توسعه مشارکت در امور مختلف در کشورهای مسلمان و دوست در منطقه و مناطق موردعلاقه ایجاد نماید. با توجه به آنچه تبیین شد، نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران با طراحی برنامه‌های راهبردی تاکنون توانسته است دست‌آوردها و توفیقات زیادی را برای کشور چه در بخش حضور در حوزه مأموریت جدید تا دریای مدیترانه و اقیانوس آرام و چه در بخش اعمال سیادت دریایی و حفظ امنیت برای خطوط مواصلاتی تجاری و مبارزه با دزدان دریایی و ... کسب نماید.

بررسی سوابق، پیشینه تحقیق، مطالعات اکتشافی و پژوهش‌های انجام گرفته، مبین این موضوع است که راهبردهای عملیاتی نداجا در راستای دستیابی به یک اقتدار پایدار دریایی با توجه به محیط عملیات، صحنه عملیات، کشورهای فرا منطقه‌ای و سایر بازیگران این حوزه از لحاظ سازمان و تجهیزات نیاز به بازنگری دارد و این راهبردها با سبک و سیاق گذشته در جوابگویی به تهدیدات آینده با پارادایم‌های حاکم بر راهبردها، عملیات، تاکتیک‌ها و تکنیک‌های فناورانه دشمن از کار آبی لازم برخوردار نمی‌باشد.

از آنجاکه تدوین راهبردهای عملیاتی مطلوب و اثربخش در نداجا مستلزم شناخت صحیح و تبیین درست مؤلفه‌ها و عوامل تأثیرگذار در این حوزه خواهد بود لذا در این تحقیق تبیین مؤلفه‌های تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در راستای دستیابی به اقتدار دریایی مسئله پژوهش خواهد بود تا با دستیابی به این مهم گام مؤثری در جهت کمک به طراحی و تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران در راستای دستیابی به اقتدار دریایی برداشته شود.

خروجی تحقیق حاضر می‌تواند نقشه‌راهی برای شکل‌دهی سازمان و تجهیزات متناسب با نیازهای عملیاتی نداجا باشد و نداجا را در تدوین و اتخاذ استراتژی عملیاتی در قبال کشورهای همسایه حوزه دریای عمان و شمال اقیانوس هند کمک نماید و خروجی آن با روشن نمودن زوایای تاریک و نکات مبهم موضوع تحقیق، دریچه‌های جدیدی را برای تأمل و بازاندیشی در مقابل فرماندهان و مدیران نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران بازنموده که

این امر به طراحی، تدوین و انتخاب راهبردهای عملیاتی این نیرو کمک خواهد نمود و عملکرد نیروی دریایی در صحنه دریا را بهبود و ارتقاء داده و نتایج علمی این تحقیق مبنایی قابل اتکاء برای برنامه‌ریزی‌های راهبردی در نیروی دریایی خواهد بود.

هدف اصلی این تحقیق شناخت و تبیین مؤلفه‌های اساسی تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران می‌باشد و اهداف فرعی نیز شامل شناخت عوامل مؤثر در تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران و تعیین روابط بین آن‌ها هست. لذا سؤال اصلی در این تحقیق «عوامل ژئوپلیتیکی حوزه دریای عمان و شمال اقیانوس هند به چه میزان و با چه اولویتی بر تدوین راهبردهای عملیاتی نداجا تأثیر دارند؟» بوده و سؤال فرعی نیز «مؤلفه‌های اساسی تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران کدام‌اند؟» می‌باشد.

با این اهداف و سؤالات، فرضیه اصلی تحقیق، اثبات تأثیرگذاری مؤلفه‌های کلان ژئوپلیتیکی حوزه دریایی عمان و شمال اقیانوس هند بر تدوین راهبردهای عملیاتی نداجا می‌باشد.

مبانی نظری:

پیشینه تحقیق:

- رساله دکترای فضل ا... نوذری با عنوان «تعیین عوامل ژئوپلیتیک حوزه دریای عمان و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران»، دانشگاه عالی دفاع ملی - ۱۳۹۱: در این رساله محقق به هدف کلی تحقیق خود مبنی بر شناخت میزان تأثیر عوامل مؤثر ژئوپلیتیکی مرتبط با مسائل دفاعی - امنیتی حوزه دریای عمان و جهت‌گیری کلی ماهیت راهبرد دفاعی - امنیتی کشور در حوزه دریای عمان رسیده است.

- رساله دکترای سعید ملک‌زاده با عنوان «استراتژی جمهوری اسلامی ایران در دریای عمان و خلیج فارس»، دانشگاه عالی دفاع ملی - ۱۳۷۷: در این رساله محقق، استراتژی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان در مقابله با تهدید اصلی (آمریکا) را احصاء نموده است.

- مقاله دریا‌دار دکتر حبیب... سیاری با عنوان «نقش نیروی دریای بر حفظ و سیادت دریایی جمهوری اسلامی ایران»، نشریه فصل‌نامه علوم و فنون نظامی - ۱۳۹۰: محقق در این مقاله به موضوعاتی همچون شرایط کنترل دریا، قدرت دریایی و عوامل توسعه قدرت دریایی پرداخته است.

- مجموعه مقالات شامل تحقیقات ۱۶ نویسنده در حوزه مطالعات استراتژیک با عنوان «استراتژی در

جهان معاصر - مقدمه‌ای بر مطالعات استراتژیک»، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی - ۱۳۹۱: این سری مقالات حاوی مطالب قدرت دریایی، سیر تاریخی قدرت در دریا، قدرت دریایی در تئوری، نگرش‌های مختلف به استراتژی مدرن دریایی، قدرت دریایی، عملیات‌های مشترک و نقش خدماتی و قدرت دریایی همگام با جهانی شدن می‌باشد.

- مقاله محمدرضا طارمی و دکتر علی جبار رشیدی با عنوان «بررسی تهدیدات ناشی از راهبردها، آرایه‌ها، سامانه‌ها و فن‌آوری‌های دریایی آمریکا»، مجموعه مقالات اولین همایش دفاع ناهمگون، انتشارات دافوس آجا-۱۳۸۸: در این مقاله محققین تلاش نموده‌اند که تهدیدات فراروی ج.ا.ایران متأثر از فن‌آوری‌های نوین دریایی آمریکا را به تصویر درآورند.

مفهوم شناسی :

نیروی دریایی راهبردی^۱:

- نیرویی الهی محور، متکی بر نیروی انسانی ولایت‌مدار، متعهد و متخصص و دارای تجهیزات کارآمد با فناوری روز و متناسب با مأموریت، که ضمن بهره‌گیری از همه ابعاد قدرت ملی در راستای حفاظت از منافع ملی، اقدام به تامین امنیت، مقابله با هر گونه تهدید و تجاوز دریاپایه در قلمرو دریایی کشور و دیگر مناطق مورد علاقه در آب‌های آزاد می‌نماید. (مرکز مطالعات راهبردی نداجا، ۱۳۹۱)

- نیروی دریایی که در محدوده دریاها و آب‌های اقیانوسی بتواند تهدیدهای سطحی، زیرسطحی و هوایی دشمن را دفع و به لحاظ پشتیبانی لجستیکی تأمین نماید. (همان)

راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی^۲:

- راهبرد عملیاتی نیروی دریایی، روش دستیابی به اهداف و تحقق مأموریت‌های این نیرو با استفاده از منابع و مقدرات عملیاتی نیروی دریایی است. همچنین ارتباط منطقی و هماهنگی بین سلسله فرایندها و فعالیت‌های نیرویی را برای نیل به اهداف پیش‌بینی شده ایجاد می‌نماید (آیین نامه روشی نداجا، ۱۳۸۸).

- راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی راهبردی مبتنی بر دفاع همه‌جانبه (فعال) دریایی و انهدام نیروهای دریاپایه متجاوز دشمن با غلبه و تأکید بر نبرد زیرسطحی براساس باورهای دینی، تدابیر فرماندهی معظم کل قوا، تدابیر ستادهای بالاتر، فرآیند جغرافیایی و اقلیمی، مطالعه سوابق و مدارک موجود اصلی، تجارب حاصله از هشت سال دفاع مقدس، نبردهای ارتش اشغالگر و توانمندی‌های خودی، با رویکرد بازدارندگی تدوین می‌گردد. این راهبردها، برابر دکترین نظامی کشور دارای کارکرد دفاعی بوده، و این

1. Strategies navy

2. Naval operational strategies

کارکرد را در حوزه‌های خارجی، در زمان صلح و در زمان جنگ، با هدف دفاع در برابر تهدید و صیانت از منافع و اهداف ملی، آشکار می‌سازد. (راهبرد نداجا، ۱۳۸۸)

جایگاه راهبرد عملیاتی:

در برخی از آثار تألیف شده داخلی و از جمله اثری با نام راهبرد نظامی در دانشگاه دفاع ملی، به دو سطح: راهبرد ملی و راهبرد نظامی اشاره شده است. همین منبع، در توسعه و تشریح راهبرد نظامی، آن را به سطوح ذیل تقسیم می‌نماید:

(۱) - راهبرد توسعه نیرو (۲) - راهبرد عملیاتی. (ملک زاده، ۱۳۷۷: ۱۸-۹)

در تدوین راهبردهای نظامی عملیاتی و توسعه‌ای بایستی مدیریت راهبردی همراه با تفکر راهبردی استفاده نمود؛ که این شیوه خاص تفکر دارای ویژگی‌های ذیل است:

(۱) - داشتن نگرش سیستمی تفکر راهبردی؛ (۲) - خلاقیت و نوآوری (فرضیه‌سازی)؛ (۳) - تفکر مستمر در زمان (پیوند گذشته و حال با آینده). (دانش آشتیانی، ۱۳۸۷: ۴۴)

ادوارد ارل راهبرد نظامی را در دو بعد عملیاتی و توسعه نیرو از هم مجزا می‌داند. این ابعاد دوگانه که موجب پیدایش دو نوع نگرش مختلف در تدوین راهبردهای نظامی گردیده است»

الف: راهبرد عملیاتی:

علم و هنر توزیع و به کارگیری و هدایت نیروهای اختصاص یافته به یک صحنه عملیاتی یا جنگ به منظور حصول به اهداف استراتژیکی، راهبرد عملیاتی گفته می‌شود. (محمدنژاد و همکار، ۱۳۷۸: ۱۴۸)

«راهبردهای عملیاتی به آن دسته از قواعد بنیادی اطلاق می‌شود که هدایت‌کننده اقدام نظامی در پشتیبانی از تدابیر اتخاذی سطوح میانی و فرماندهی نظامی (رده سپاه) است که تدابیر اتخاذی با توجه به دکترین‌های عملیاتی، منجر به تهیه و تدوین طرح‌های عملیاتی می‌گردد. راهبردهای عملیاتی متضمن اجرای نبرد در جبهه و حلقه واسطه چگونه جنگیدن یا چگونه رزمیدن است.

راهبردهای عملیاتی به شکل‌های ساده، مشترک و مرکب تهیه و تدوین و در میدان نبرد اجرا می‌شوند. راهبردهای عملیاتی صفی هدایت‌کننده، راهنما و روشنگر عوامل صفی در صحنه نبرد و راهبردهای عملیاتی ستادی راهنمای عوامل ستادی در تامین نیروهای صحنه نبرد هستند.» (محمدنژاد و همکار، ۱۳۷۸:

(۱۴۹)

ب: راهبرد توسعه‌ای^۱:

راهبرد توسعه نیرو به معنای برقراری توازن و تعادل قوا برای فراهم نمودن شرایط بازدارندگی و یا رویارویی و مقابله با دشمن از طریق بهبود بخشیدن ساختار نیرویی بر اساس برآورد تهدیدها و یا اهداف و احتیاجات آینده در زمان صلح تعریف شده است. راهبرد توسعه نیرو بر مبنای توانایی‌هایی است که در آینده کسب خواهد شد. این راهبرد بر فرآیندهای، آماده‌سازی و فراهم‌آوری نیرو برای جنگ‌های آینده نظارت دارد و بر خلاف راهبرد نظامی عملیاتی کاملاً آینده‌نگر است. راهبردهای نظامی بنا بر عقیده باری بوزان^۲ باید دارای سه ویژگی و ماهیت تهاجمی^۳، تدافعی^۴ و بازدارنده^۵ باشند. او معتقد است که راهبرد تهاجمی برای نیروهای نظامی مطلوب است؛ چرا که این راهبرد به نیروهای نظامی امکان می‌دهد تا نقشه‌ها و توانایی‌های خود را به نمایش بگذارند.

سطح نظامی به سطوح راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی تقسیم می‌گردد. کاربرد آن در سطح راهبردی هدایت ارتش و سپاه در صحنه جنگ، در سطح عملیاتی هدایت نیروهای زمینی، هوایی و دریایی در صحنه عملیات و در سطح تاکتیکی هدایت یگان‌ها در میدان رزم می‌باشد.

راهبردهای نظامی مرجع و مأخذ راهبردهای عملیاتی است و شاکله آن نمایش قدرت ملی، قدرت نظامی، ایجاد توان پاسخ‌دهی به تهدیدات و آمادگی تداوم نبرد در گستره جغرافیایی کشور، آماده نمودن سرزمین برای دفاع و ساماندهی امکانات دولتی، مردمی و نظامی در پشتیبانی از اهداف و سیاست‌های ملی و تأمین منافع امنیت ملی کشور می‌باشد و در مفهومی ساده عبارت از سازمان‌دهی مقتدرانه و با صلابت نظامی، تشکیل توان رزمی، تدارک و پشتیبانی و تأمین امنیت راه‌های تدارکاتی، تأمین احتیاجات ضروری نیروهای مسلح، تلفیق امنیت داخلی با عملیات دفاعی و ایجاد محیطی با روحیه و انگیزه برای نیروهای رزمی می‌باشد. (همان: ۱۵۰)

مبانی ارزشی تدوین راهبردهای دفاعی، نظامی و عملیاتی نیروهای مسلح ج.ا.ا:

مبانی اسلامی و اعتقادی شالوده اصلی تدوین راهبردهای دفاعی، نظامی و عملیاتی نیروهای مسلح ج.ا.ا. ایران را تشکیل می‌دهد. در فرهنگ غنی دینی و ملی ما ایرانیان که از فرهنگ‌های کهن و با سابقه تمدن بشری است، راه و رسم آیین چگونگی زیستن و چگونگی مبارزه کردن را چه در کلام الهی و دستاورد دینی از زبان پیامبر گرامی اسلام (صلی‌الله علیه و آله و سلم) و ائمه اطهار (علیه‌السلام) و چه در آداب و سنن، اشعار و داستان‌های حماسی و تاریخی ایرانی به خوبی می‌توان دریافت. هر چند این منابع غنی در کشور ما

کمتر مورد توجه صاحبان قلم قرار گرفته و اغلب به منابع غربی استناد می‌شود.

از نظر دین مبین اسلام که بنیان فکری، بینشی، اعتقادی و جهان‌بینی ما مسلمانان را تشکیل می‌دهد، موضوع دفاع یکی از مسائل مهم و ضروری زندگی و افتخار مسلمانان محسوب شده و در واجب بودن آن کمترین شک و تردیدی وجود ندارد. قرآن کریم فرمان داده است که مسلمانان می‌بایست بر خداوند توکل کنند و برای مقابله و مبارزه با دشمنان خدا و خودشان هر آنچه در توان دارند از تجهیزات و توان آماده کنند. قرآن مجید در این جا فرموده است که مسلمانان تأمل کنند و اگر مورد هجوم قرار گرفتند خود را برای دفاع آماده کنند. بلکه فرمان می‌دهند تا قبل از حمله دشمنان، آماده شوند و این آمادگی به‌گونه‌ای باشد که دشمنان را بترساند و از فکر تجاوز و جنگ دور نماید. نمونه‌ای از آیات الهی را در این خصوص برمی‌شماریم:

إِن يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِن يَخْذَلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُم مِّن بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ آل عمران - اگر خدا شما را یاری کند هیچ کس بر شما غالب نخواهد شد و اگر دست از یاری شما بردارد چه کسی بعد از او شما را یاری خواهد کرد و مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند. آل عمران (۱۶۰) كُنْ يَضْرِبُكُمْ إِلَّا أذَىٰ وَإِن يَقَاتِلْكُمْ يُوَلُّوكُمْ الْأُدْبَارَ ثُمَّ لَا يَنْصُرُونَ سِجْرَ آزَارِي (اندک) هرگز به شما زبانی نخواهند رسانید و اگر با شما بجنگند به شما پشت نمایند سپس یاری نیابند. آل عمران (۱۱۱) يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِثْلِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِثَّةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ - ای پیامبر مؤمنان را به جهاد برانگیز اگر از (میان) شما بیست تن شکیبیا باشند بر دویست تن چیره می‌شوند و اگر از شما یکصد تن باشند بر هزار تن از کافران پیروز می‌گردند چرا که آنان قومی‌اند که نمی‌فهمند. انفال (۶۵) وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْزُقُونَ - هرگز کسانی را که در راه خدا کشته شده‌اند مرده مپندار بلکه زنده‌اند که نزد پروردگارشان روزی داده می‌شوند. آل عمران (۱۶۹)

امیر المؤمنین علی (علیه‌السلام) در خطبه ۲۷ نهج البلاغه خطاب به شامیان می‌فرماید: «آگاه باشید. من شب و روز، پنهان و آشکار، شما را به مبارزه با شامیان دعوت کردم و گفتم پیش از آن که آن‌ها با شما بجنگند با آنان نبرد کنید، بخدا سوگند، هرملتی که درون خانه خود مورد هجوم قرار گیرد، ذلیل خواهد شد، اما شما سستی به خرج دادید و خواری و ذلت پذیرفتید، تا آنجا که دشمن پی‌درپی به شما حمله کرد و سرزمین‌های شما را تصرف نمود.» (دشتی، ۱۳۷۹: ۷۵)

اصول جنگ و نقش آن در تدوین راهبردهای عملیاتی:

پایه و شالوده علم و هنر جنگ را که عصاره قوانین و تئوری‌های نظامی ارزیابی شده و نتیجه تجربیات و آزمایشات پی‌درپی جنگ می‌باشد و حاصل خون‌های ریخته شده و میراث عملیات نظامی قرون گذشته و حال به شمار می‌روند، تحت عنوان اصول جنگ نام‌گذاری نموده‌اند. بطور کلی اصول جنگ، ابزار قابل لمس است که فرماندهان برای وصول به پیروزی، موظف به رعایت آن‌ها می‌باشند. برقراری تعادل بین آن‌ها اساس رهبری را تشکیل می‌دهد. عواملی چون ایمان و اعتقاد، روحیه، انگیزه و امثالهم عوامل غیرمحسوس توان رزمی هستند که باید توان وجود داشته باشد تا کاربرد اصول جنگ عملی گردد. برشماری اصول جنگ مصوبه که به مشابه سنگ زیرین آسیاب خط‌مشی‌ها و دکترین رزم زمینی می‌باشد. (معین وزیری، ۱۳۷۹: ۵)

بنابراین بهره‌گیری از اصول جنگ در تدوین راهبردهای نظامی الزامی بوده و از این اصول می‌توان به‌عنوان بخشی از مؤلفه‌های راهبردهای عملیاتی و مفروضات تدوین راهبرد استفاده نمود.

اصول پایه و نقش آن در تدوین راهبردهای عملیاتی:

در تدوین راهبردهای عملیاتی علاوه بر دقت به اصول جنگ بایستی به مجموعه‌ای از باورها و اصول بنیادین و پایدار که بر کلیه تصمیمات و اقدامات حاکم است و مبنا راهنما و هدایت‌گر تدوین طرح‌ها، سیاست‌ها، راهبردها، برنامه‌ریزی‌ها و امور اجرایی برای نیل به اهداف تعیین شده می‌باشد، نیز دقت و توجه داشت که به آن اصول پایه گفته می‌شود.

اصول پایه حوزه اثرگذاری تمام سطوح سازمان را در برمی‌گیرد و باید تمام فعالیت‌های ستادی و صفی با رعایت آن‌ها انجام پذیرد. این اصول حاکم بر رفتارهای فردی و همچنین حاکم بر رفتار و فرهنگ سازمان بوده و حداقل منبث از چهار مبنای زیر است: ۱- مبانی نظری و ارزش‌ها؛ ۲- قانون اساسی؛ ۳- رهنمودها و تدابیر حضرت امام (رحمت‌الله‌علیه) و فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی)؛ ۴- نوع سازمان و اهداف و مأموریت اصلی آن.

با این تفاسیر مبانی، سیاست‌ها و اسناد تدوین راهبردهای عملیاتی نظامی در جمهوری اسلامی ایران را می‌توان به شرح ذیل دسته‌بندی نمود:

- ۱- رهنمودها و تدابیر رهبر کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه)؛ ۲- فرامین و رهنمودهای فرماندهی معظم کل قوا، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)؛ ۳- قانون اساسی، قوانین نیروهای مسلح و چشم انداز بیست ساله کشور؛ ۴- سیاست‌های کلی نظام در بخش دفاع، صادره از مجمع تشخیص مصلحت نظام؛ ۵- سیاست‌های اجرایی بخش دفاع، صادره از شورای عالی امنیت ملی؛

۶- اصول پایه و دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران، تدوین شده توسط ستاد کل نیروهای مسلح و قرارگاه مرکزی خاتم الانبیاء (صلی الله علیه و آله و سلم)؛ ۷- تجزیه و تحلیل محیط و فرآیندهای بین المللی و وضعیت ژئواستراتژیکی کشور؛ ۸- تجزیه و تحلیل محیط داخلی در ابعاد مختلف؛ ۹- برآورد تهدیدات نظامی کشور؛ ۱۰- بررسی و تحلیل وضعیت نیروهای مسلح کشور؛ ۱۱- ویژگی های جنگ آینده و سناریوهای محتمل

در بخش سوم ماده ۶ قانون ارتش جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۶۶ اصول و ویژگی های اساسی نیروهای مسلح (دکترین و استراتژی نظامی) بشرح ذیل بیان شده است:

الف- اسلامی بودن؛ ب- ولایی بودن؛ ج- مردمی بودن؛ د- خودکفایی؛ ه- انضباط؛ و- سادگی؛ ز- اقتدار؛ ح- تدافعی بودن.

برخی از اصول پایه در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران جزء عوامل برترساز توان رزم محسوب شده که می توان به شرح ذیل این اصول را جمع بندی نمود: (مطالعات گروهی دوره پنجم سیاست و دوره نوزدهم دفاع، ۱۳۹۰: ۸۵)

۱- خدا جویی و اسلام محوری؛ ۲- ولایت مداری (ولائی بودن)؛ ۳- دشمن شناسی و دشمن ستیزی؛ ۴- مردمی بودن؛ ۵- خودباوری و خوداتکایی؛ ۶- آرمان گرایی توأم با عمل انقلابی؛ ۷- عدالت جویی؛ ۸- بصیرت و آینده نگری؛ ۹- عزت و اقتدار؛ ۱۰- تفکر و عمل بسیجی بر پایه تکلیف گرایی، سلح شوری و شهادت طلبی (سیره علوی)؛ ۱۱- محوریت منابع و سرمایه های انسانی؛ ۱۲- انضباط، نظم و قانون مداری (معنوی و ظاهری)؛ ۱۳- حفظ آمادگی و انعطاف پذیری توأم با سرعت، دقت و صحت عمل؛ ۱۴- خلاقیت و ابتکار عمل؛ ۱۵- انسجام هماهنگی و هم افزایی؛ ۱۶- بهره وری؛ ۱۷- اشرف اطلاعاتی؛ ۱۸- دانایی و یادگیرندگی؛ ۱۹- سادگی؛ ۲۰- تمرکز بر هدف و اولویت گرایی؛ ۲۱- حفظ توأمان نظام جمهوری اسلامی و مردم.

فرآیند تدوین راهبردهای عملیاتی

نیروهای مسلح هر کشوری با فرآیند کم و بیش مشابه اقدام به تدوین راهبرد عملیاتی خود می نمایند. باید توجه داشت که راهبردهای عملیاتی بصورت بلندمدت و بر اساس توانایی های نظامی موجود تدوین می گردند و به عنوان پایه اساسی برای فرمول بندی طرح های ویژه در مقاطع زمانی کوتاه مدت مورد استفاده قرار می گیرند. در تدوین راهبردهای عملیاتی توجه ویژه به مراحل ذیل الزامی است:

- مرحله اول: تعیین منافع ملی (با مأموریت نیرو): توسعه قلمرو و قدرت کشور؛ حفظ وضع موجود؛

حفظ استقلال، تمامیت ارضی، ارزش ها و بنیان های اساسی.

- مرحله دوم: ارزیابی تهدیدات شامل ارزیابی توانمندی‌های دشمن، درک مقاصد حریف، ارزیابی وضعیت خودی و دشمن.

- مرحله سوم: تعیین اهداف (ملی، نظامی یا منطقه‌ای)؛ اهداف بایستی روشن، صریح و درک شده باشد تا در مرحله عمل تزلزل پیدا نشود.

- مرحله چهارم: تدوین راهبردها یا انتخاب راهبرد از میان راهکارهای موجود.

- مرحله پنجم: تخصیص منابع مورد نیاز.

- مرحله ششم: بازنگری منابع و راهبردها (همسازسازی). (راهبرد نیروی دریایی ارتش ج.ا.ا، ۱۳۸۸: ۴۶)

ملاحظات اساسی در تدوین راهبردهای عملیاتی:

بر مبنای تعاریف بیان شده از راهبردهای عملیاتی، ملاحظات و ویژگی‌های زیر به‌عنوان اساس و مبنای تدوین راهبردهای عملیاتی بایستی مورد توجه و مدنظر قرار گیرد:

(۱)- راهبردهای عملیاتی در نهاد و اصل جنگ قرار دارد و بیانگر اصول و عقاید اصلی رزم برای دستیابی

به پیروزی و موفقیت می‌باشد و لذا بایستی جامع بر همه مؤلفه‌ها و سیستم‌ها باشد.

(۲)- راهبردهای عملیاتی وضعیتی پویا و فعال دارد و در زمان‌ها و موقعیت‌های مختلف قابل تغییر است و

باید همگام با تغییرات محیط، سازمان، تهدید، تجهیزات و تسلیحات مشمول تغییر منطقی بشود. به

عبارتی زمینه‌های تغییرپذیری و قابلیت انعطاف باید در دکرین لحاظ شود.

(۳)- راهبردهای عملیاتی الزام‌آور است و در مقام عمل نیاز به قوه تشخیص دارد، لذا زمینه‌های آن بایستی

به گونه‌ای تبیین شود که در هدایت و راهنمایی فرماندهان مؤثر باشد.

(۴)- بخش اعظم راهبردهای عملیاتی، اقداماتی است که نیروها حسب آموزش‌ها و تجربیات به آن اعتقاد

دارند و براساس آن‌ها عمل می‌کنند و بایستی در تبیین شیوه‌های جدید مورد نظر قرار گیرد.

(۵)- در نهایت راهبرد عملیاتی مبنی بر توانایی‌های نظامی موجود تدوین می‌گردد و بهتر است در نیروهای

مسلح با رویکرد راهبرد تهاجمی تدوین گردد. (همان: ۴۸)

عوامل مؤثر در تدوین راهبردهای عملیاتی:

در تدوین راهبردهای عملیاتی، عمده عوامل و عناصری که نقش اساسی و مؤثر دارند و باید مبنای

کار طراحان عملیاتی در صحنه عملیات قرار گیرند، به شرح زیر می‌باشند:

(الف)- ماموریت: بیان مختصر، روشن، ساده و صریح وظایف محوله تصریحی و استنتاجی یک یگان

نظامی را ماموریت گویند که مشتمل بر مواردی از قبیل دریافت ماموریت، بیان روشن آنچه که باید انجام

شود و منظور از آن‌ها تعیین هدف یگانی و منطقه‌ای، کنترل همگانی و برآورد و پیش‌بینی رخدادهای آینده

می‌باشد.

(ب)- وضعیت محیط داخلی (نیروی خودی): به مجموعه‌ای از نیروها، تجهیزات و امکانات اعم از

یگان‌های رزمی، پشتیبانی رزمی و پشتیبانی خدمات رزمی که در اختیار یک نیروی خودی قرار می‌گیرند، گفته می‌شود و مواردی از قبیل مأموریت، ساختار و سازمان رزم، استعداد نیروی انسانی، تربیت، آموزش و پژوهش، تجهیزات و فن‌آوری، منابع لجستیکی و مالی، قوانین و مقررات، وضعیت آمایش سرزمین، تعامل و پشتیبانی سایر ارگان‌ها، گسترش، ترکیب، نوع یگان، کیفیت رزمی، انتخاب یگان مناسب (با توجه به مأموریت، زمین، دشمن و زمان)، تحرک نسبی، حفاظت، قدرت آتش و... در طرح‌ریزی مدنظر قرار گرفته می‌شود، علاوه بر آن به عناصر غیرفیزیکی توان رزمی، کیفیت آموزش، تجربه فرماندهان که در نتیجه عملیات تأثیر مضاعفی خواهد داشت، توجه می‌گردد. هم‌چنین در خلال تدوین راهبردهای عملیاتی و مقایسه با دشمن، نقاط ضعف و قوت مشخص می‌گردد و در اجرای عملیات رزمی به منظور افزایش کارایی و اثربخشی یگان، با استفاده از ترکیب رسته‌ای برای در هم شکستن دشمن حداکثر استفاده به عمل آورده می‌شود. در مبحث مربوط به محیط داخلی نیروهای خودی در تدوین راهبردهای عملیاتی، باید ملاحظات زیر مورد نظر قرار گیرند:

(۱) - ایجاد آمادگی قبلی برای اجرای مأموریت. (۲) - قابلیت انعطاف طرح‌های عملیاتی در مقابل وضعیت‌ها و شرایط مختلف. (۳) - توجه به کیفیت ورود نیروها به منطقه عملیاتی که ممکن است بدون درگیری و یا همراه با درگیری باشد. (۴) - توجه به سازمان‌دهی فوری نیروها و تعیین منطقه عمل. (۵) - مشخص کردن سیر تحول عملیات نظامی. (۶) - در نظر گرفتن تعادل و توازن نیرو. (۷) - در نظر گرفتن ترکیب یگان‌های رزمی و پشتیبانی رزمی. (۸) - به کارگیری اصول اساسی عملیات رزمی و اصول جنگ و دکترین عملیاتی. (۹) - به کارگیری ملاحظات اساسی عملیات رزمی و طرح‌ریزی آن‌ها برای سطح تاکتیک. (۱۰) - توجه به توان رزمی و عناصر اساسی آن (مانور، قدرت آتش، تامین و فرماندهی).

(ج) - وضعیت نیروهای بین‌المللی صحنه عملیات (نیروی دشمن): به مجموعه‌ای از نیروها، تجهیزات و امکانات اعم از یگان‌های رزمی، پشتیبانی رزمی و پشتیبانی خدمات رزمی دشمن که در صحنه عملیاتی و حوزه رزم یگان خودی قرار می‌گیرند، گفته می‌شود. مواردی از قبیل دکترین نظامی و دکترین صحنه عملیات، راهبردهای نظامی، عملیاتی و تاکتیکی و اهداف و مأموریت، وضعیت استعداد، تجهیزات و فن‌آوری، گسترش و حوزه عمل‌کرد، وضعیت ائتلاف و مشارکت نیروها، تهدیدات و فرصت‌های صحنه عملیات، ترکیب، توانایی‌ها و راه‌کارهای احتمالی دشمن، شناخت نقاط ضعف و نقاط قوت خطوط پدافندی دشمن (جهت اجتناب از آن‌ها) و... از جمله اطلاعات مورد نیاز برای تدوین راهبردهای عملیاتی هستند. (همان: ۵۰)

ویژگی‌های راهبردهای عملیاتی کارآمد:

راهبردهای عملیاتی کارآمد در عصر عدم تقارن فزاینده باید دارای ویژگی‌های ذیل باشد (ثروتی و مظلوم، ۱۳۸۹: ۳۲)

۱- راهبردهای عملیاتی بایستی در برگیرنده چیزی بیش از راهبردهای صحنه عملیات در جنگ متعارف بوده و بازدارندگی را برای کشور بوجود آورد. این راهبردها بر اساس راهبردهای نظامی به گونه‌ای تدوین می‌گردند که دشمنان، مداخله و مقابله با نیروهای مسلح را در معادلات نظامی به نفع خود ندانسته و از مداخله مستقیم نظامی و جنگ سخت پرهیز کنند.

۲- اصول آن بر ماهیت پیش‌بینانه‌ترین - اصول جنگ و شناخت نیروهای خودی و دشمن با پیش‌بینی بدترین حالت استوار باشد. راهبردهای عملیاتی نظامی باید ضمن پیش‌بینی عملیات آینده، وضعیت جوی و صحنه عملیات، با یک ارزیابی دقیق و منطقی همراه باشد.

۳- تأکید بر خلاقیت و آمادگی برای برخورد با دشمنی که انطباق‌پذیر، زیرک و نوعاً نامتقارن است. انجام این کار مستلزم بیان مسأله و شناسایی بهترین راه‌حل در دسترس و ابتکار عمل فرماندهان منضبط از بالاترین تا پایین‌ترین سطح فرماندهی است.

۴- آموزش جهت پیاده‌سازی و اجرای راهبردهای عملیاتی با توجه به این واقعیت که عملیات نظامی غالباً تحت شرایط و عواقب ناخواسته است. امکان عواقب ناخواسته با وجود ابهام و تا حدودی به صورت خطی با عدم تقارن افزایش می‌یابد.

۵- متکی بر توانمندی‌های کشور، توان رزم و عوامل برترساز توان رزمی و چگونگی بهره‌گیری از آنها به صورت نامتقارن باشد.

۶- در برگیرنده سیستمی باشد که بتواند به سرعت تاکتیک، تکنیک و شیوه جاری را در برابر تهدیدات در حال ظهور ارزیابی کند، روش‌های بدیع و ابتکاری را در مقابل مشکلات تاکتیکی جدید بیابد و تاکتیک‌ها، تکنیک‌ها و شیوه‌های جدید را به صحنه نبرد ابلاغ کند.

علاوه بر این ویژگی‌ها، راهبردهای عملیاتی بایستی ویژگی‌های عمومی راهبرد را نیز دارا باشند شامل:

- ۱) قابل اجرا باشد؛ ۲) بر نقاط قوت (در محیط داخلی) و استفاده از فرصت‌ها (در محیط خارجی) تکیه داشته باشد؛ ۳) از رهبری سازمان نشأت گرفته باشد؛ ۴) با ارزش‌های ملی و سازمانی سازگار باشد؛ ۵) بومی و خاص آن سازمان باشد؛ ۶) نسبت به رقبای برتری ایجاد کند؛ ۷) نگاه به آینده داشته باشد؛ ۸) روشن و گویا باشد؛ ۹) هدف‌گرا باشد؛ ۱۰) پایان‌پذیر باشد؛ ۱۱) انعطاف‌پذیر باشد و در مقابل موانع راه

جدیدی بیابد؛ ۱۲) سازگار باشد و با محیط و شرایط خود را وفق دهد؛ ۱۳) پویا باشد و تحول‌پذیری داشته باشد؛ ۱۴) هم‌افزا و توان‌زا باشد، و از تأثیرات هم‌زمان قدرت استفاده کند.

چهار چوب نظری تحقیق:

پس از انجام مطالعات نظری و بررسی نظرات مختلف، چارچوب نظری تحقیق به شکل ذیل انتخاب تا در ادامه روند تحقیق به عنوان مبنای مطالعات مورد استفاده قرار گیرد.

جدول چارچوب نظری مؤلفه‌های اساسی تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ا.ج.ایران

ردیف	مؤلفه‌های اساسی	عوامل
۱	میانی، سیاست‌ها و اسناد راهبردی	۱- رهنمودها و تدابیر رهبر کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیه) ۲- فرامین و رهنمودهای فرماندهی معظم کل قوا ۳- قانون اساسی، قوانین نیروهای مسلح و چشم انداز بیست ساله کشور ۴- سیاست‌های کلی نظام در بخش دفاع، صادره از مجمع تشخیص مصلحت نظام ۵- سیاست‌های اجرایی بخش دفاع، صادره از شورای عالی امنیت ملی ۶- اصول پایه و دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران، تدوین شده توسط ستاد کل نیروهای مسلح و قرارگاه مرکزی خاتم الانبیاء (صلی‌الله علیه و آله و سلم)
۲	وضعیت محیط داخلی نداجا	۱- مأموریت نداجا ۲- ساختار و سازمان رزم نداجا ۳- استعداد نیروی انسانی نداجا ۴- تربیت، آموزش و پژوهش نداجا ۵- تجهیزات و فن‌آوری نداجا ۶- منابع لجستیکی و مالی نداجا ۷- قوانین و مقررات ۸- وضعیت آمایش سرزمین و گسترش نداجا ۹- تعامل و پشتیبانی سایر ارگان‌ها خصوصاً دریایی / ناوگان چهارم
۳	وضعیت نیروهای بین‌المللی صحنه عملیات	۱- دکترین نظامی و دکترین صحنه عملیات نیروهای بین‌المللی ۲- راهبردهای نظامی، عملیاتی و تاکتیکی و اهداف و مأموریت نیروهای بین‌المللی ۳- وضعیت استعداد، تجهیزات و فن‌آوری نیروهای بین‌المللی ۴- گسترش و حوزه عملکرد نیروهای بین‌المللی ۵- وضعیت ائتلاف و مشارکت نیروهای بین‌المللی ۶- تهدیدات و فرصت‌های صحنه عملیات
۴	وضعیت حوزه عملیات	۱- وضعیت جغرافیایی ۲- وضعیت اقتصادی ۳- وضعیت سیاسی ۴- وضعیت اجتماعی ۵- وضعیت نظامی و امنیتی

روش‌شناسی تحقیق:

از آنجا که محقق درصدد تبیین مؤلفه‌های تدوین راهبردهای عملیاتی نداجا است و قصد دارد با تکیه بر

مبانی دینی و بهره‌گیری از قوانین و نظریه‌های علمی و تجربی برای بهبود و بهینه‌سازی راهبردهای عملیاتی نداجا به‌عنوان یک سازمان ویژه و خاص اقدام نماید، لذا نوع تحقیق، کاربردی- توسعه‌ای می‌باشد و در پژوهش حاضر از روش‌های تحقیق به شرح زیر استفاده شده است:

۱. در بخش مطالعات اکتشافی و تبیین ادبیات موضوع از روش تحلیلی- توصیفی بهره‌برداری شده است.

۲. از آنجا که این پژوهش به موضوعات مرتبط با نیروی دریایی مرتبط است و ضمن بررسی وضعیت گذشته به شرایط موجود پرداخته و بدنبال یافتن مؤلفه‌های تدوین راهبردهای عملیاتی نداجا در راستای دستیابی به اقتدار دریایی است در نتیجه از روش موردی - زمینه‌ای استفاده شده است.

جامعه آماری تحقیق با توجه به تخصصی بودن موضوع و محدودیت وجود افراد صاحب‌نظر، تجربه و کارشناس متخصص حوزه دفاع دریایی، محدود بوده و با لحاظ نمودن ویژگی‌هایی زیر، به تعداد ۳۹ نفر انتخاب شده است:

۱) اشراف به تدابیر مقام معظم فرماندهی کل قوا در رابطه با نیروی دریایی راهبردی. ۲) آشنا به ضوابط و شاخص‌های سازمان‌های مختلف نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران. ۳) دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و بالاتر. ۴) صاحب‌نظران و خبرگان حوزه نظامی و دفاعی در سطح راهبردی با ویژگی‌های:

- رتبه ۱۸ به بالا. - سابقه خدمت در مشاغل راهبردی و یا در جایگاه شغلی سرتیپی و بالاتر (در سطوح کشوری و لشکری). - آشنا و صاحب نظر در حوزه نیروی دریایی راهبردی.

در این پژوهش با توجه به محدود بودن جامعه آماری، حجم نمونه و روش نمونه‌گیری منطبق بر جامعه آماری و به روش هدفمند و تمام‌شمار محاسبه شده است.

ابزار و روش‌های گردآوری اطلاعات:

الف- روش‌های کتابخانه‌ای مورد استفاده شامل انجام مطالعات کتابخانه‌ای و گردآوری اطلاعات از طریق مطالعه کتب و مقالات با استفاده از روش فیش برداری؛ بررسی اسناد و مدارک علمی و پژوهشی موجود در کتابخانه‌ها و اسناد و مدارک رسمی موجود نزد سازمان‌ها و نهادهای ذیربط در رابطه با نیروی دریایی راهبردی و بررسی نقشه‌های جغرافیایی (طبیعی، انسانی و...)

ب- روش میدانی مورد استفاده در این تحقیق شامل ابزارهای:

۱. مصاحبه؛ انجام مصاحبه با صاحب‌نظران و خبرگان مرتبط با موضوع و آشنا با مسائل مربوط به نیروی

دریابی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران.

۲. پرسش‌نامه؛ تهیه و توزیع پرسش‌نامه بین صاحب‌نظران و خبرگان جامعه آماری جهت تکمیل و سپس جمع‌آوری نظرات آن‌ها برای تجزیه و تحلیل و آزمون فرضیه‌ها و ارائه پاسخ به سؤالات تحقیق.
۳. مشاهده؛ شناسایی میدانی مناطق عملیاتی نداجا.

نحوه شناسایی مؤلفه‌ها تدوین راهبردهای عملیاتی نداجا و مراحل اجرای پرسش‌نامه: روش شناسایی تعیین مؤلفه‌ها تدوین راهبردهای عملیاتی نداجا:

نگارنده جهت شناسایی مؤلفه‌های اساسی و عوامل تأثیرگذار بر تدوین راهبردهای عملیاتی نداجا به بررسی و مطالعه ماهیت و روابط میان مؤلفه‌های اساسی و عوامل و همچنین بررسی کنش و واکنش‌های متقابل و آثار ناشی از تأثیر آن‌ها بر محیط مورد مطالعه پرداخته است؛ و براساس چارچوب نظری تحقیق که حاصل جمع‌بندی مطالعات نظری صورت‌گرفته در ادبیات این تحقیق می‌باشد، ۴ مؤلفه مبانی، سیاست‌ها و اسناد راهبردی؛ وضعیت محیط داخلی نداجا؛ وضعیت نیروهای بین‌المللی صحنه عملیات و وضعیت حوزه عملیات، شناسایی و تبیین نموده است که در ادامه روند پژوهش به عنوان مبنای انجام مطالعات میدانی و تهیه پرسش‌نامه تحقیق نیز مورد استفاده قرار گرفته است.

مراحل اجرای پرسش‌نامه:

ابتدا پرسش‌نامه‌ای بر اساس یافته‌های مطالعات نظری و محیط‌شناسی، متناظر با مؤلفه‌های اساسی تدوین راهبرد های عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در حوزه عملیاتی نداجا تنظیم گردید و پس از ارائه آن به اساتید راهنما، مشاور و برخی از افراد صاحب نظر و خبره مرتبط با موضوع و مشورت و اخذ نظرات آنان، اصلاحات لازم به عمل آمد و سپس پرسش‌نامه اصلاحی با لحاظ نمودن نظرات افراد صاحب‌نظر و خبره به عنوان پرسش‌نامه اول تحقیق طراحی گردید.

در مقدمه پرسش‌نامه فوق، از جامعه آماری که متشکل از افراد صاحب نظر، خبره و کارشناس متخصص در موضوع مورد مطالعه می‌باشند، تقاضا شده است تا ضمن مطالعه و دقت لازم در ارائه پاسخ به سؤالات مزبور، نظر خودشان را درباره مؤلفه‌های اساسی تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران را در یکی از گزینه‌های پنج‌گانه که براساس مقیاس پنج‌گزینه‌ای طیف لیکرت طراحی شده است، مشخص نمایند. و چنانچه عوامل دیگری را در این حوزه مد نظر دارند که در تدوین راهبرد های عملیاتی نداجا مؤثر می‌باشد، نظر خود را در جدول مربوط به سؤال باز مرقوم فرمایند. در ادامه پس از توزیع پرسش‌نامه بین افراد جامعه آماری و جمع‌آوری و بررسی پاسخ آن‌ها و پیرو مشورت با اساتید راهنما، مشاور و برخی از افراد صاحب‌نظر و خبره مرتبط با موضوع، از بین موارد

پیشنهادی که توسط برخی از پاسخ‌دهندگان جامعه آماری در قالب سؤال باز پرسش‌نامه مطرح گردیده بود، نسبت به احصاء مؤلفه‌های اساسی و عوامل جدید و هم‌چنین تفکیک برخی از آن‌ها به دلیل کلی بودن عناوین و احتمال برداشت‌های متفاوت اقدام و در قالب پرسش‌نامه دوم تنظیم و مجدداً بین جامعه آماری جهت اخذ نظر آنان توزیع گردید و در ادامه محقق پس از جمع‌آوری پاسخ پرسش‌نامه‌ها و استخراج و تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش‌های آماری نسبت به تبیین مؤلفه‌های اساسی و عوامل موثر بر تدوین راهبرد های عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران و همچنین نقش و میزان تأثیر هریک از عوامل مزبور اقدام تا نقشه راهی برای محققان و طراحان راهبردی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در تدوین راهبردهای عملیاتی این نیرو باشد.

روایی و پایایی ابزار سنجش

در این پژوهش به منظور اطمینان از روایی ابزار سنجش و گردآوری اطلاعات، محقق ضمن مشاهده میدانی مستقیم محیط تحقیق و برداشت‌های مورد نظر، اقدام به مصاحبه با مسئولین ذیربط و افراد متخصص و خبره جهت جمع‌آوری اطلاعات مرتبط با موضوع پژوهش نموده است. هم‌چنین با مصاحبه حضوری و مشورت با اساتید راهنما و مشاور و برخی از افراد صاحب نظر، خبره و کارشناس متخصص مرتبط با موضوع تحقیق، از میان ده‌ها سؤال متناظر با مؤلفه‌ها و عوامل موثر بر تدوین راهبردهای عملیاتی نداجا، حاصل از یافته‌های مطالعات نظری و محیط‌شناسی حوزه مورد مطالعه تحقیق، با حصول اجماع نسبی نظرات افراد صاحب نظر و خبره، پرسش‌نامه‌های اول و دوم برای توزیع میان جامعه آماری تنظیم و طراحی گردیده است. لذا به جهت همین مشاوره‌ها در تعداد و محتوای سئوالات پرسش‌نامه نیز تغییرات و اصلاحات نسبتاً زیادی اعمال شده است. بنابراین با توجه به موارد فوق می‌توان از روایی بالای ابزار سنجش و گردآوری اطلاعات این پژوهش به ویژه روایی بالای پرسش‌نامه آن نیز اطمینان حاصل نمود.

در این پژوهش با توجه به حضور مکرر محقق در محیط مورد مطالعه و مشاهدات میدانی وی در زمان‌های مختلف و به تبع آن تکرار مصاحبه با برخی از مسئولین و افراد متخصص مرتبط با موضوع پژوهش در زمان‌های متفاوت با طرح سئوالات به گونه‌ای دیگر، و با توجه به حصول برداشت‌ها و نتایج نسبتاً یکسان، می‌توان نتیجه گرفت که ابزار سنجش مشاهده و مصاحبه در این تحقیق از اعتبار و پایایی نسبتاً بالایی برخوردار می‌باشد. هم‌چنین با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت وجود افراد صاحب نظر و خبره مرتبط با موضوع و حوزه مورد مطالعه در سطح نیروهای مسلح، دستگاه‌های

کشوری و مراکز دانشگاهی و نیز تمام شمار بودن جامعه آماری و حسب طراحی و توزیع سئوالات پرسش‌نامه‌ها که براساس مشورت و اجماع نظرات اساتید راهنما، مشاور و برخی از افراد صاحب نظر و خبره مرتبط با موضوع تحقیق، تنظیم گردیده است، می‌توان با درصد اطمینان بالایی نتیجه‌گیری نمود که سئوالات پرسش‌نامه‌های این پژوهش به نحو مطلوب و قابل قبولی، اطلاعات علمی مورد نیاز این تحقیق را جمع آوری نموده‌است. لذا پرسش‌نامه‌های مزبور از پایایی و اعتبار بالایی برخوردار می‌باشد.

روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها:

در این تحقیق جهت احصاء مؤلفه‌های اساسی و عوامل مؤثر بر تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران، علاوه بر مطالعه اکتشافی، مصاحبه‌های عمیق با خبرگان و صاحب‌نظران؛ با استفاده از آماره‌های همبستگی و همچنین تحلیل محتوای اسناد و مدارک مربوطه، این عوامل تبیین شده و در نهایت با استفاده از پارامترهای توصیفی به تحلیل عامل‌ها و طی انجام یک تحلیل مسیر و تشکیل معادلات ساختاری چارچوب منظم علمی برای تحقیق تدوین شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

تجزیه و تحلیل: در این بخش به تجزیه و تحلیل داده‌های آماری حاصل از پرسش‌نامه در بین اعضای جامعه آماری و انجام آزمون فرضیات در چارچوب فرآیند و روش تحقیق با بهره‌گیری از نرم‌افزارهای آماری EXEL و SPSS و در دو بخش آمار توصیفی و آمار استنباطی پرداخته شده است.

جدول توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب سطح تحصیلات

متغیر	سطح تحصیلات	فراوانی	درصد
تحصیلات	کارشناسی ارشد	۱۸	۶۲,۱
	دکتری	۱۱	۳۷,۹
	کل	۲۹	۱۰۰

جدول توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب رشته تحصیلی

متغیر	سطح تحصیلات	فراوانی	درصد
رشته تحصیلی	امور دفاعی (دریایی)	۱۴	۴۸,۳
	دفاع ملی و ژئوپلیتیک	۱۲	۴۳,۴
	امور دریایی (غیر نظامی)	۳	۱۰,۳
	کل	۲۹	۱۰۰

جدول توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب سنوات خدمت

متغیر	سطح تحصیلات	فراوانی	درصد
سنوات خدمت	کمتر از ۱۰ سال	۰	۰
	۱۰ تا ۲۰ سال	۲۳	۷۹,۳
	۲۰ تا ۳۰ سال و بیشتر	۶	۲۰,۷
کل		۲۹	۱۰۰

در تبیین ویژگی های جامعه آماری و برابر اطلاعات بدست آمده ۶۲,۱ درصد از پاسخ دهندگان دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و ۳۷,۹ درصد نیز دارای مدرک تحصیلی دکترا بوده‌اند و از نظر رشته تحصیلی نیز ۴۸,۳ درصد از پاسخ دهندگان دارای رشته تحصیلی امور دفاعی و ۴۳,۴ درصد دارای رشته تحصیلی دفاع ملی و ژئوپلیتیک و ۱۰,۳ درصد دارای رشته تحصیلی امور دریایی (غیر نظامی) می باشند. از نظر سابقه خدمت جامعه آماری در مشاغل راهبردی ۲۰,۷ درصد از پاسخ دهندگان دارای سابقه خدمت ۲۰ تا ۳۰ سال و ۷۹,۳ درصد نیز دارای سابقه خدمت ۳۰ سال و بیشتر بوده‌اند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها مربوط به مؤلفه‌های اساسی تدوین راهبردهای عملیاتی نداجا:

جهت تجزیه و تحلیل پاسخ‌های جامعه آماری و برای تعیین مؤلفه‌های اساسی و عوامل راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران از روش آزمون فریدمن به کمک نرم افزار SPSS استفاده شده که نتیجه آن به تفکیک مؤلفه‌ها و عوامل برحسب میزان تأثیرپذیری اولویت‌بندی و در جدول زیر ارائه شده است.

مؤلفه	عوامل	معیار رتبه بندی بر اساس میانگین	رتبه	مؤلفه	معیار رتبه بندی بر اساس میانگین
سیاست ها و اسناد راهبردی	سیاست‌های اجرایی بخش دفاع	۴/۳	وضعیت نیروهای بین‌المللی عملیات	دکترین نظامی و دکترین صحنه عملیات نیروهای بین‌المللی	۱۰۸/۴
	اصول پایه و دکترین نظامی ج.ا.ایران	۴/۳۲		راهبردهای نظامی، عملیاتی و تاکتیکی و اهداف و مأموریت نیروهای بین‌المللی	۱۰۰/۴
	فرامین و رهنمودهای فرماندهی معظم کل قوا	۴/۲۳		تهدیدات و فرصت‌های صحنه عملیات	۳/۹۳
	سیاست‌های کلی نظام در بخش دفاع	۴/۲۱		وضعیت ائتلاف و مشارکت نیروهای بین‌المللی	۸۸

۳/					
۸۷	گسترش و حوزه عملکرد نیرو های بین‌المللی		۴/۰۹	قانون اساسی، قوانین نیروهای مسلح و چشم انداز بیست ساله کشور	
۳/	۸۷				
۳/	وضعیت استعداد، تجهیزات و فن آوری نیروهای بین‌المللی		۳/۶۶	رهنمودها و تدابیر حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیه)	
۱/۳۵	۴	وضعیت حوزه عملیات	۴/۳۵	مأموریت نداجا	وضعیت محیط داخلی
۱/۰۲	۴		۳/۶۳	ساختار و سازمان رزم نداجا	
۱/۹۵	۳		۳/۵۳	تربیت، آموزش و پژوهش نداجا	
۱/۸۹	۳		۳/۵۲	تجهیزات و فن آوری نداجا	
۱/۶۵	۳		۳/۴۸	قوانین و مقررات	
			۳/۴۷	وضعیت آمایش سرزمین و گسترش نداجا	
		۳/۴۳	منابع لجستیکی و مالی نداجا		
		۳/۳۸	استعداد نیروی انسانی نداجا		
		۳/۲۵	تعامل و پشتیبانی سایر ارگان‌ها خصوصا دریایی / ناوگان چهارم		

نتیجه گیری و پیشنهاد:

نتیجه‌گیری:

هدف اصلی تحقیق حاضر تبیین مؤلفه‌های تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران است که برای دستیابی به این هدف پژوهش، ابتدا با انجام مطالعات وسیع کتابخانه‌ای و اسنادی، استفاده از نظرات خبرگان مسائل راهبردی حوزه تحقیق و انجام محیط‌شناسی، با طراحی پرسش‌نامه اولیه مؤلفه‌ها و عوامل موثر تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران شناسایی و در ادامه با تهیه پرسش‌نامه دوم و اخذ نظرات جامعه آماری و تحلیل نتایج آن و استفاده از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی مؤلفه‌های اساسی و عوامل تدوین راهبردهای عملیاتی نداجا را بررسی، وزن‌دهی و بر اساس اولویت رتبه‌بندی نموده (آزمون فرضیه اصلی و پاسخ به سؤال اصلی) و در نهایت با توجه به محاسبات صورت گرفته، نتایج به عنوان الگویی مناسب برای راهنمایی و کمک به طراحان تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران، پیشنهاد

گردیده است.

مؤلفه‌های اساسی تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران کدامند؟

(پاسخ به سوال اصلی)

در پاسخ به سؤال اصلی برای تبیین مؤلفه‌های اساسی تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران ۴ مؤلفه اساسی شامل مؤلفه اساسی مبانی، سیاست‌ها و اسناد راهبردی، مؤلفه اساسی وضعیت محیط داخلی نداجا، مؤلفه اساسی وضعیت نیروهای بین‌المللی صحنه عملیات و همچنین مؤلفه اساسی وضعیت حوزه عملیات شناسایی بدست آمده است.

عوامل موثر در تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران کدامند؟ (پاسخ به سوال فرعی)

در پاسخ به سؤال فرعی برای تعیین عوامل موثر در تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران ۲۶ عامل موثر برابر جدول ۳-۴ ارائه شده است. این جدول بیانگر این موضوع است که با توجه به میانگین رتبه هر یک از چهار عامل تدوین راهبرد نیروی دریایی راهبردی ارتش ج.ا.می توان گفت اختلاف زیادی بین میانگین رتبه‌ها وجود دارد و رتبه بندی میزان تأثیرپذیری آنها بر اساس آزمون فریدمن به شرح زیر است:

۱- مبانی، سیاست‌ها و اسناد راهبردی

۲- وضعیت نیروهای بین‌المللی صحنه عملیات

۳- وضعیت حوزه عملیات

۴- وضعیت محیط داخلی

پیشنهادها:

با توجه به اینکه در این پژوهش جهت‌گیری کلی تدوین راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی بوده است و در تجزیه و تحلیل آن از نرم‌افزارهای آماری و روش‌های علمی در محاسبات آماری بهره‌گیری شده است، لذا به طراحان راهبردهای عملیاتی نیروی دریایی یا سایر پژوهشگرانی که در آینده تصمیم به تحقیق در این حوزه را دارند پیشنهاد می‌شود از روش بکار برده شده در این پژوهش و نتایج به دست آمده این تحقیق در راستای طرح‌ریزی راهبردهای عملیاتی دریایی استفاده نمایند.

فهرست منابع:

منابع فارسی:

- قرآن کریم ترجمه آیت الله مکارم شیرازی.
- امام خامنه‌ای، سیدعلی، مجموعه فرمایشات و سخنرانی‌های فرماندهی معظم کل قوا در مورد نیروی دریایی، دفتر مطالعات راهبردی نداجا، تهران، ۱۳۹۱.
- ثروتی، محسن و مظلوم، علی، «راهنمای تدوین دکترین»، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، تهران، ۱۳۸۹.
- دانش آشتیانی، محمدباقر، «راهبرد ملی»، ماهنامه‌ی نگرش راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ۱۳۸۷.
- دشتی، محمد، امام علی (علیه‌السلام) و اخلاق اسلامی، موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمومنین (علیه‌السلام)، قم، ۱۳۷۹.
- راهبرد نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران، مرکز مطالعات راهبردی نداجا، تهران، ۱۳۸۸.
- سیاری، حبیب‌الله و طحانی، غلامرضا، راهبردهای قدرت دریایی، انتشارات دافوس آجا، تهران، ۱۳۹۰.
- سیاری، حبیب‌الله، تنگه‌های راهبردی جهان، تهران، انتشارات دفتر پژوهشهای نظری و مطالعات راهبردی نداجا، تهران، ۱۳۹۱.
- قانون ارتش جمهوری اسلامی ایران، اصول و ویژگی‌های اساسی نیروهای مسلح (دکترین و استراتژی نظامی)، بخش سوم ماده ۶، تهران، ۱۳۶۶.
- محمدنژاد، میرعلی و نوروزی، محمدتقی، فرهنگ استراتژی (استراتژی نظامی - اصطلاحها و تعبیرها)، تهران، ۱۳۷۸.
- مطالعات گروهی دوره پنجم سیاست و دوره نوزدهم دفاع، تدوین رهنامه‌های عملیاتی نیروهای زمینی جمهوری اسلامی ایران در نبرد هم‌مطراز و ناهم‌مطراز و بررسی تشابهات و تفاوت‌های آنها، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده علوم دفاعی راهبردی، تهران، ۱۳۹۰.
- معین وزیری، منصور، سمیعی، فیروز، بختیاری، مسعود، آیین‌نامه عملیات - جلد اول و دوم، دافوس آجا، تهران، ۱۳۷۹.
- ملک‌زاده، سعید، استراتژی جمهوری اسلامی ایران در دریای عمان و خلیج فارس، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ۱۳۷۷.
- نیروی دریایی راهبردی، کانون تفکر دفتر مطالعات راهبردی نداجا، تهران، ۱۳۹۱.
- ویژگی‌های نیروی دریایی راهبردی، دفتر مطالعات راهبردی نداجا، تهران، ۱۳۹۱.

- آیین‌نامه روشی ۵-۱/۱ نداجا، راهنمای تعیین نیاز و اولویت‌بندی تدوین و تجدیدنظر در آیین‌نامه‌های محیطی عملیاتی نیروی دریایی ارتش ج.ا.ا، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ۱۳۸۸.

منابع انگلیسی:

- Turban. E, Meredith. J, «Fundamental of Management Science», Tokyo: Business Publication, INC, 1993.
- <http://www.ir-ph.org/parties>.
- Foucault, M.« Power/Knowledge », New York: Pantheon Books, 1980, P.142.
- Sea Power 21, Projecting Decisive Joint Capabilities ,By Admiral Vern Clark, U.S. Navy, Proceedings, October 2002, <http://www.navy.mil/navydata/cno/proceedings.html>
- Joint Doctrine for Command and Control Warfare, Joint Publication 3-13.1, 7 February 1996. www.dtic.mil/doctrine/jel/new_pubs/jp3_jp3_1.pdf
- Alfred Chandler: Strategy and Structure , Cambridge , MIT Press, 1992
- Milan N. Vego, Naval Strategy and Operations in Narrow Seas, 1999
- Naval Operations Concept 2010, Implementing the Maritime Strategy, USNI(U.S. naval institute), 2010